

Світлана АБРОСИМОВА (Дніпропетровськ)
ДОСЛІДНИК РАННЬОЇ ІСТОРІЇ РУСИ

Портнов А. Володимир Пархоменко: Дослідник ранньої історії Русі. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 78 с.

Наукове сьогодні, передусім у царині гуманітаристики, відзначається розмаїттям форм дослідницької творчості. Спостерігаючи за творчістю молодого дніпропетровського історика Андрія Портнова, помічаємо його тяжіння до таких наукових форм, як-от: рецензії, огляди, есе, тези, в яких він виявився глибоким аналітичним дослідником і це відповідає сучасному історіософському дискурсу, згідно з яким малі наукові форми “вийдуть з темряви певного нехтування” і посядуть головні позиції в науковій літературі¹. Публікації А. Портнова, його рецензії, огляди, полемічні статті у вітчизняних та іноземних виданнях (польських, білоруських), а також розвідки, присвячені творчості складних чи маловивчених особистостей вітчизняної історіографії 1920–1930-х рр., стали помітними в науковому співтоваристві.

Майстерне володіння малими науковими формами виявилось й в міні-монографії А. Портнова, присвяченій життю і діяльності призабутого українського історика Володимира Пархоменка (1880–1942), доля якого, як і багатьох його сучасників, склалася досить трагічно. У вересні 1929 р. його було заарештовано у справі СВУ й засуджено до 10 років концтаборів. Достроково звільнений у 1933 р., В. Пархоменко до кінця життя залишався науковим “опозиціонером” (с. 22).

Репрезентована монографія, яку сам автор кваліфікує як нарис, належить до біоісторіографічного жанру. Автор здійснив спробу історіографічного аналізу творчої спадщини талановитого вченого, складної, неоднозначної практично не вивченої особистості. Невелика за обсягом (усього 78 стор.), книжка А. Портнова відповідає всім вимогам повноцінного монографічного дослідження (за глибиною і змістовністю тексту, ступенем розробки джерельної бази, чіткості й аргументованості положень і висновків і, нарешті, за архітектонікою видання). Структура книжки складається з чотирьох частин: вступу, життєпису, історіографічної частини (в якій аналізується науковий доробок вченого у дослідженні ранньої історії Русі й дається оцінка його науковій спадщині), бібліографічного індексу. У вступі, як у дисертаційному авторефераті, обґрунтовується актуалізація

¹ *Життєпис С. А. Манифест історіософського маньєризму // Вопросы философии. – 1998. – № 1. – С. 181.*

звернення автора до творчості контроверсійної особистості В. Пархоменка, визначається мета та завдання дослідження, аналізується історіографічна традиція.

А. Портнов визначив своє дослідження в рамках культурологічної парадигми, й тому для нього важливим було проаналізувати психологію творчості В. Пархоменка, стиль його наукового мислення, риси характеру, спосіб життя. Щоб висвітлити ці аспекти, автору довелося здійснити копітку евристичну роботу в архівах та бібліотеках з метою скрупульозного виявлення джерел. У нарисі подається змістовна характеристика джерельної бази дослідження, її класифікація. Автор залучив у дослідницький ареал не тільки писемні, але й усні та зображувальні джерела. Проте перевага віддається аналізу саме писемних джерел, що класифікуються за видовим (функціональним) принципом. Чітке структурування джерельної бази дослідження дало змогу авторові визначити наявні в ній лакуни та окреслити шляхи подальшої евристики. Значний масив джерел (передусім це стосується джерел особистого походження) виявлено особисто А. Портновим й вперше введено ним до наукового обігу.

Внаслідок копіткої евристичної роботи авторові вдалося реконструювати життєвий шлях і упорядкувати бібліографічний індекс В. Пархоменка. Незважаючи на обмаль документів з особистого архіву історика, А. Портнов вдалося навіть у стислому нарисі подати досить детально життєвий і творчий шлях В. Пархоменка, висвітлити його наукові контакти, впливи, дослідницький потенціал і творчу лабораторію. Домінуючим у дослідженнях В. Пархоменка автор вважає реконструктивно-логічний метод аналізу джерел. Біографічний розділ нариса подається за хронологією й розподіляється на 4 періоди: полтавський (1905–1912), тифлісько-київський (1912–1925), катеринославський (дніпропетровський; 1926–1929) та лєнінградський (кінець 1930–1942 рр.). У кожному періоді визначаються дослідницькі пріоритети В. Пархоменка, висвітлюються його педагогічна робота, творчі задуми, участь у наукових товариствах, експедиціях, наукових форумах тощо.

На підставі глибокого аналізу оцінок особистості В. Пархоменка з боку попередньої історіографії, автор описав наявний в історіографії образ вченого. Проте головну увагу А. Портнов зосередив на аналізі творчого доробку В. Пархоменка в історіографічному контексті двох часових реєстрів: сучасного В. Пархоменкові й наступного. Треба відзначити коректність автора до оцінки творчості В. Пархоменка. А. Портнов підкреслив, що не дорікатиме вченому “незнанням фактів і методів, що були встановлені пізніше” (с. 11).

Автор зробив акцент на аналізі досліджень В. Пархоменка в галузі ранньої історії Русі. Чільне місце в нарисі посідає висвітлення гіпотези В. Пархоменка щодо походження Русі та її значення в розвитку історіографії. Ця проблема є однією з центральних в історіографії, що має не тільки велике наукове, а й політичне значення (норманська теорія й антинорманізм). А. Портнов висвітлив теорію Приазовської Русі, що її розвинув В. Пархоменко, вплив на останнього досліджень Г. Еверса, О. Шахматова, М. Марра; проаналізував джерельну базу та методик досліджень В. Пархоменка, особливу увагу зосередивши передусім на монографії “У истоков русской государственности” (1924), в якій гіпотеза

В. Пархоменка щодо приазовського походження Русі набула завершеної репрезентації (Приазовську Русь дослідник вважав батьківщиною полян). Проте, на наш погляд, треба було детальніше висвітлити ідею Г. Еверса про Приазовську Русь, спільне й особливе у поглядах на цю проблему Г. Еверса і В. Пархоменка. У нарисі висвітлено й інші гіпотези В. Пархоменка, місце останніх у контексті теорій і наукових напрямків того часу й у сучасній історіографії.

Цінним у нарисі, що рецензується, є аналіз впливу гіпотези походження Русі, що її висунув В. Пархоменко, на подальший розвиток історіографії. Автор також визначив яке саме місце, що в історіографічному контексті посідають дослідження В. Пархоменком взаємин Русі і кочовиків Степу X–XIII ст.

Книжка А. Портнова відзначається змістовністю і високим рівнем дослідницької культури зокрема чітким структуруванням матеріалу і чіткістю термінологічного реєстру. Дослідник спеціально подав пояснення знакових термінів, які вживаються в авторському наративі.

У рецензованому нарисі В. Пархоменко постає сміливим вченим, що мав тонку наукову інтуїцію, був захоплений новітніми ідеями і висував оригінальні гіпотези. Безумовно, творча спадщина В. Пархоменка потребує подальшого поглибленого вивчення. Залишається побажати майбутнім дослідникам успіхів у цьому.